STOCKHOLMS TINGSRÄTT
Avdelning 7, rotel 2

DOM
2002-04-19
Meddelad i Stockholm

Mål nr T 10704-98

Kärande

Administration av litterära rättigheter i Sverige, ALIS, 802401-2018,
David Bagares gata 22, 1 tr., 111 38 STOCKHOLM

Ombud: advokaten Jonas Westerberg och jur. kand. Katarina Strömholm, Box 1766, 111 87 STOCKHOLM

Svarande

Tidningen Aftonbladet Aktiebolag, 556314-2099, 105 18 STOCKHOLM

Ombud: advokaten Peter Danowsky, Box 16097, 103 22 STOCKHOLM

Domslut

1. Tingsrätten fastställer att Tidningen Aftonbladet Aktiebolag är skyldigt att enligt 54 § första och andra stycket lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk ersätta Administration av litterära rättigheter i Sverige, ALIS på grund av olovligt utnyttjande av
   - Mian Lodalens tidningsartiklar "Flata flickors klubb" och Mamma, jag är lesbisk",
   - C-J Charpentiers artiklar "Den tillåtande gemenskapen" och "Bilden av en överlevare",
   - Lennart Hellsings dikter "Orättvist" och "Hav tillförsikt",
   - Hans Hederbergs artiklar "I Stasis källarvalv pusslas historien samman" och "Det mest graverande som avslöjats i Norge" och
   - Clas Thors artiklar "Tar locket av krigsgrytan" och "Brutal livsskildring elegant förpackad"

   genom att dessa verk gjorts tillgängliga för allmänheten.

2. Tidningen Aftonbladet Aktiebolag skall ersätta ALIS för rättegångskostnader med 445 534 kr, varav 400 000 kr för ombudsarvode, jämte ränta enligt 6 § räntelagen (1975:635) från denna dag till dess betalning sker.

Bakgrund

Administration av litterära rättigheter i Sverige, ALIS är en ideell förening, grundad år 1995 av Läromedelsförfattarnas Förening, Sveriges Dramatikerförbund och Sveriges Författareförbund samt Svenska Journalistförbundet. ALIS har enligt sina stadgar att tillvarata dramatikers, författares, översättares och journalisters upphovsrättsliga intressen, bland annat genom att på grundval av särskilda anslutningsavtal, s.k. upphovsrättsavtal, träffa avtal med upphovsmän om utnyttjande av skyddade litterära verk samt inkassera ersättning härför. Anslutningsavtalet innebär att upphovsmannen uppdrar åt ALIS att förvalta upphovsrätten beträffande alla utnyttjanden som inte ingår i det avtal som rättighetshavaren träffat för den första publiceringen av sitt verk, det s.k. primäravtalet. Rättighetshavaren åtar sig att inte själv ingå avtal som omfattas av det till ALIS lämnade förvaltningsuppdraget. ALIS är en s.k. collecting society.

ALIS meddelade i brev till Tidningen Aftonbladet Aktiebolag (Aftonbladet) i november 1996 och i februari 1997 att, enligt ALIS mening, tillstånd från ALIS var en förutsättning för att journalisters och författares verk fick utnyttjas genom att de lagrades i elektroniska textdatabaser och därifrån publicerades eller på annat sätt vidareanvändes på elektronisk väg. Bland andra tidningsföretaget Nerikes Allehanda upprättade förslag till avtal med frilansmedarbetare om överlåtelse av sådan rätt.

Mian Lodalen, C-J Charpentier, Lennart Hellsing, Hans Hederberg och Clas Thor (tillsammans i fortsättningen benämnda upphovsmännen) är journalister och författare vilka har träffat anslutningsavtal med ALIS, Mian Lodalen med det undantaget från föreskriven förvaltning som parterna kunde komma överens om beträffande vissa verk eller vissa utnyttjanden. Sådant undantag gjordes för sekundär publicering i papperstidning.

Aftonbladet använde under tiden april 1996 till januari 1998 tillsammans med HB Svenska Dagbladet AB & Co och Göteborgs-Posten Nya AB en elektronisk textdatabas som benämndes Mediearkivet. Databasen innehöll bl.a. tidningstexter. Mediearkivet bedrevs i samarbete mellan de nämnda tidningsföretagen i form av ett

enkelt bolag. Kostnader och intäkter för verksamheten fördelades mellan tidningsföretagen. Till Mediearkivet hade tidningsföretaget Nerikes Allehanda anslutit sig utan att ingå i bolaget.

Deltagandet i Mediearkivets verksamhet innebar att Aftonbladet samt tidningsföretagen Svenska Dagbladet och Nerikes Allehanda på elektronisk väg överförde tidningsartiklar till Mediearkivet. Artiklarna hade tidigare publicerats i tryckt form i företagens tidningar. Överföringen skedde sedan artiklarna först funnits i elektroniska databaser hos tidningsföretagen för bl.a. produktion av papperstidningen. Artiklarna fanns därefter lagrade i Mediearkivet och var på visst sätt åtkomliga för allmänheten på Internet. Det var möjligt för den som hade tillgång till databasen att dygnet runt göra sökningar efter artiklar i Mediearkivet. I den dator i vilken databasen fanns hade varje tidningsföretag ett eget avskiljt utrymme för sitt material. De tidningsföretag som bidrog med artiklar till Mediearkivet hade rätt till ersättning för det utnyttjande som skedde av de texter som vederbörande tidningsföretag överfört till Mediearkivet.

Den dator i vilken databasen Mediearkivet fanns var belägen i Aftonbladets lokaler. Inom ramen för det enkla bolaget handhade Aftonbladet driften och administrationen av databasen Mediearkivet och företrädde även verksamheten utåt. Privatpersoner, företag, skolor, bibliotek, myndigheter och organisationer (kunderna) kunde få tillgång till Mediearkivet på Internet. Privatpersoner fick tillgång till databasen genom ett användarnamn och ett lösenord, vilka tillhandahölls av Aftonbladet mot ersättning. På motsvarande sätt kunde företag och organisationer mot ersättning teckna avtal med Aftonbladet om tillgång till Mediearkivet genom Internet. Aftonbladet hade även avtal med skolor, som mot ersättning fick rätt att använda Mediearkivet. Med universitet och bibliotek fanns liknande avtal.

Avtalen med dem som fick tillgång till Mediearkivet (kunderna) ingicks av Aftonbladet för Mediearkivets räkning. Avtalen inleddes med en beskrivning av tidningsföretagen Aftonbladets, Göteborgs-Postens och Svenska Dagbladets gemensamma ägande av Mediearkivet. Vidare angavs att i Mediearkivet fanns lagrade

texter från andra tidnings- och medieföretag. I avtalen angavs att kunden inte ägde rätt att till annan förmedla eller mångfaldiga textmaterial från Mediearkivet utan bara att till eget medium överföra texter och bilder för läsning eller utskrift. Betalning för tillgång till Mediearkivet skulle erläggas till Aftonbladet. Kunden skulle vidare, enligt avtalen, ersätta Aftonbladet för all skada som Aftonbladet eller de andra tidningsföretagen vars material ingick i Mediearkivet kunde lida på grund av att tredje man framställde krav mot Aftonbladet grundade på kundens användning av Mediearkivets texter.

Artiklar ur tidningen Aftonbladet började publiceras på Internet redan år 1994. Ungefär samtidigt infördes i Aftonbladets redaktionsruta följande text: "Aftonbladets innehåll lagras/publiceras även elektroniskt. I princip accepterar Aftonbladet inte material med förbehåll mot elektronisk spridning/lagring." Motsvarande text återfanns i Svenska Dagbladet sedan år 1996 och hade följande lydelse "All redaktionell text lagras i SvD:s elektroniska arkiv. Förbehåll mot elektronisk lagring måste göras av författaren före publicering. Sådant förbehåll godkänns bara undantagsvis." I Nerikes Allehanda fanns sedan den 26 augusti 1997 följande text "Nerikes Allehandas innehåll lagras/publiceras även elektroniskt. Vi accepterar inte material, med förbehåll mot elektronisk spridning/lagring." Ingen av upphovsmännen hade begärt undantag för elektronisk lagring/spridning.

I Mediearkivet återfanns, under den tidsperiod som det är fråga om i målet, följande artiklar och dikter författade av upphovsmännen, vilka ursprungligen publicerats i pappersversionen av respektive tidning:
- Mian Lodalens "Flata flickors klubb" och "Mamma, jag är lesbisk" i Aftonbladet den 21 september 1997 respektive den 24 april 1996,
- C-J Charpentiers "Den tillåtande gemenskapen och "Bilden av en överlevare" i Svenska Dagbladet den 27 respektive den 28 september 1997,
- Lennart Hellsings "Orättvist" och "Hav tillförsikt" i Svenska Dagbladet den 26 september 1997 respektive den 9 januari 1998,

- Hans Hederbergs "I Stasis källarvalv pusslas historien samman" och "Det mest graverande som avslöjats i Norge" i Svenska Dagbladet den 23 november respektive den 4 juni 1997 och
- Clas Thors "Tar locket av krigsgrytan" och "Brutal livsskildring elegant litterärt förpackad" i Nerikes Allehanda den 24 respektive den 7 oktober 1997.
Angivna texter benämns i fortsättningen gemensamt verken.

Yrkanden m.m.

ALIS:

ALIS har yrkat att tingsrätten fastställer att Aftonbladet är skyldigt att till ALIS utge såväl skäligt vederlag som ersättning för annan förlust än uteblivet vederlag så ock för lidande och annat förfång för olovligt utnyttjandet av verken.

Som grund för sin talan har ALIS åberopat att Aftonbladet utan tillstånd av ALIS eller upphovsmännen förfogat över verken genom att digitalt lagra dem i Mediearkivet och göra verken tillgängliga för allmänheten på Internet. Lagringen av verken innebär exemplarframställning. Möjligheten att få tillgång till verken på Internet innebär att de gjorts tillgängliga för allmänheten. Förfogandet har skett av oaktsamhet. Genom att faktiskt handha Mediearkivet och även träffa avtal med tredje man om tillgång till databasen och de där lagrade texterna är Aftonbladet ansvarigt för det upphovsrättsintrång som begåtts, oavsett om de texter som utnyttjades i Mediearkivet erhållits från andra tidningsföretag. Vad gäller kravet på ersättning för annan förlust än uteblivet vederlag samt lidande och annat förfång är det ett uppenbart lidande att ett verk återges i annan form än som överenskommits med upphovsmannen.

Aftonbladet:

Aftonbladet har gjort gällande att ALIS saknar talerätt. Eftersom de förfoganden som ALIS grundar sin talan på ingår i de avtal, primäravtal, som upphovsmännen har träffat med tidningsföretagen Aftonbladet, Svenska Dagbladet respektive Nerikes

Allehanda "för det första offentliggörandet/den första utgivningen", omfattar ALIS förvaltningsuppdrag inte de förfoganden som ALIS nu för talan om.

Aftonbladet har i sak bestritt bifall till käromålet och därvid anfört följande. Aftonbladet har inte till Mediearkivet överfört och där lagrat någon av artiklarna eller dikterna, förutom Mian Lodalens båda artiklar. Aftonbladet har inte heller framställt exemplar eller medgett annan att framställa exemplar i form av utskrifter av verken från respektive tidnings elektroniska arkiv, som ingår i Mediearkivet. Även om Aftonbladet skulle anses ha förfogat på sätt som nämnts över de verk som lämnats för publicering till annat tidningsföretag och respektive upphovsman inte skulle anses ha lämnat tillstånd till sådant förfogande har Aftonbladet med fog utgått från att tidningsföretagen haft sådant tillstånd. Aftonbladets eventuella medverkan till intrång i upphovsrätten har därför under alla förhållanden inte skett uppsåtligen eller av oaktsamhet. Aftonbladet har i vart fall inte något ansvar för det upphovsrättsintrång som kan ha begåtts av tidningsföretagen Svenska Dagbladet respektive Nerikes Allehanda

Även om primäravtalen mellan upphovsmännen och respektive tidningsföretag inte givit företagen rätt att förfoga över verken genom lagring i Mediearkivet eller att göra dessa tillgängliga för allmänheten är Aftonbladet inte ersättningsskyldigt för "annan förlust än uteblivet vederlag samt lidande och annat förfång". Ingen av upphovsmännen kan ha drabbats av någon annan förlust eller lidande eller annat förfång genom Aftonbladets förfarande.

Sakframställningar

ALIS:

Upphovsmännen har genom anslutning till ALIS varit förhindrade att själva teckna avtal eller upplåta rättigheter avseende elektronisk användning av verken. Upphovsmännen har lämnat sina texter för publicering en gång i den tryckta

papperstidningen. Att ingen av upphovsmännen begärt undantag för sådan elektronisk spridning eller lagring som anges i redaktionsrutorna kan inte anses innebära att de lämnat tillstånd till sådant utnyttjande. ALIS har uttryckligen till tidningsföretagen bestritt att verk som förvaltas av ALIS genom negativ avtalsbindning kan berättiga till utnyttjande i digital form. Att ALIS som organisation under aktuell tid var medveten om tidningars databaslagring och distribution av tidningars innehåll på elektronisk väg innebar inte att de anslutna upphovsmännen automatiskt fick sådana insikter. Ingen av upphovsmännen har varit väl medveten om eller förtrogen med upphovsrättsliga frågor. Det är utan betydelse för påstått upphovsrättsintrång huruvida någon faktiskt tagit del av verken genom Mediearkivet.

Aftonbladet:

Databasen Mediearkivet var ett tidningsarkiv för bl.a. Aftonbladet, Svenska Dagbladet och Nerikes Allehanda. Från respektive tidnings redaktionella databaser, som användes för produktion av papperstidningarna, överfördes tidningsartiklar via en s.k. arkivserver hos tidningarna till Mediearkivet på elektronisk väg. Någon överföring av artiklar från de andra tidningsföretagen till Aftonbladet för vidare överföring till Mediearkivet skedde alltså inte. Vilka artiklar som skulle överföras till Mediearkivet bestämdes av varje tidningsföretag för sig. Varje tidningsföretag hade också full kontroll, såväl rättsligt som faktiskt, över de artiklar som företaget lagrade i Mediearkivet. Aftonbladet svarade för administrationen och det fysiska handhavandet av databasen.

Den digitala lagringen utgör arkivering av texter och det av ALIS påtalade förfogandet utgör vedertaget arkivutnyttjande. Arkivering är en gammal företeelse i tidningsbranschen och utomstående personer har alltid haft tillgång till tidningsarkiven, klipparkiv och lägg. Allmänheten har också kunnat få kopior ur läggen. Mediearkivet tillhandahölls för informationssökning dygnet runt. De privatpersoner, företag eller organisationer som fick tillgång till databasen ägde inte rätt att utnyttja tidningsartiklarna i databasen på annat sätt än genom att till eget medium överföra textmaterialet för läsning eller utskrift för eget bruk. Alla andra

upphovsrättsliga förfoganden – t.ex. ytterligare mångfaldigande av materialet, bearbetning i form av indexering eller databaslagring – var otillåten.

Överföringen av Mian Lodalens artiklar till Mediearkivet skedde inom ramen för vad som omfattades av hennes ursprungliga överlåtelse av upphovsrätten till artiklarna till Aftonbladet i samband med den första publiceringen i tidningen. Artiklarna från de övriga tidningsföretagen överfördes av dessa företag och inte av Aftonbladet till Mediearkivet varför detta förfogande över artiklarna inte gjordes av Aftonbladet.

Upphovsmännen måste ha varit medvetna om databaslagring och distribution av tidningens innehåll på elektronisk väg bland annat genom artiklar i tidningen Författaren nr 5 och 6 för 1997, vari redogjorts för ALIS verksamhet, särskilt med avseende på tidningars databaser och användningen av innehållet i dessa. ALIS har även gjort utskick till 50 tidningar, med anspråk på att tidningarna skall ingå avtal för frilansmedarbetarna. Notiser har även förekommit i tidningarna Frilansjournalisten under år 1996 och Journalisten 2/97. Härtill kommer att ALIS under sommaren 1997 gjorde en omfattande kartläggning av förekomsten av elektroniskt publicerat material. Undersökningen, vari Lennart Hellsing ingick, resulterade i en rapport som gavs ut den 18 september 1997. Rapporten föranledde ALIS att skicka ut ett pressmeddelande den 23 september 1997. Alla upphovsmännen torde således ha varit väl insatta i upphovsrättsliga frågor.

DOMSKÄL

Mian Lodalen, C-J Charpentier, Lennart Hellsing, Hans Hederberg och Clas Thor har hörts som vittnen på begäran av ALIS samt Magnus Jansson på begäran av Aftonbladet.

ALIS har ingått avtal med upphovsmännen genom vilka ALIS tillagts rätten att - som det uttrycks - "förvalta upphovsrätten" till deras utgivna verk, utom beträffande det

första offentliggörandet enligt s.k. primäravtal. Målet rör bl.a. frågan om det utnyttjande av verken som påstås från ALIS sida omfattas av ingångna primäravtal. Då denna prövning sålunda är en del av själva saken är ALIS oförhindrad att föra talan i målet.

Av utredningen i målet framgår följande.

På frilansbasis bidrog Mian Lodalen med artiklar till tidningen Aftonbladet, C-J Charpentier, Lennart Hellsing och Hans Hederberg med artiklar och dikter till tidningen Svenska Dagbladet och Claes Thor med artiklar till tidningen Nerikes Allehanda. Dessa texter är ostridigt upphovsrättsligt skyddade verk. Artiklarna och dikterna fanns under den tidsperiod som är aktuell i målet i Mediearkivet och var därifrån åtkomliga för allmänheten på Internet.

Mediearkivet var en elektronisk textdatabas, som fanns på en särskild dator, och ägdes gemensamt av tidningsföretagen Aftonbladet, Svenska Dagbladet och Göteborgs-Posten. Företaget Nerikes Allehanda hade genom ett samarbetsavtal anslutit sig till den verksamhet som bedrevs genom Mediearkivet. Till Mediearkivet överfördes på elektronisk väg från datorer hos de deltagande tidningsföretagen tidningsartiklar och annat textmaterial – däribland de verk som det är fråga om i målet – till Mediearkivet där de lagrades i den dator i vilken Mediearkivet fanns. Mediearkivets verksamhet och tjänster marknadsfördes mot allmänheten av respektive tidningsföretag. Det var möjligt för privatpersoner, myndigheter, företag och organisationer att, mot ersättning, få tillgång till tidningstexterna i Mediearkivet på Internet. Denna möjlighet uppkom sedan de som ville använda Mediearkivet vänt sig till Aftonbladet och med det tidningsföretaget kommit överens om vilka villkor som skulle gälla för möjligheten att få tillgång till artiklar m.m. i Mediearkivet. För att kunderna skulle få tillgång till artiklarna i Mediearkivet krävdes aktiva åtgärder från deras sida. Det var alltså fråga om en s.k. on-demand-situation (ett interaktivt förfarande).

Tvisten avser, i första hand, om upphovsmännen åtnjuter upphovsrättsligt skydd dels mot den lagring i databasen Mediearkivet av deras verk som skett, dels mot den

vidareanvändning av verken som skett genom att dessa hållits tillgängliga på Internet. Om dessa förfoganden är att anse som olovliga är frågan om det är Aftonbladet som bär ansvaret för förfogandena.

Vilka upphovsrättsliga förfoganden har förekommit?

Upphovsrätten innefattar enligt 2 § första stycket lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk en principiell ensamrätt för upphovsmannen att förfoga över ett verk genom att dels framställa exemplar av det, dels göra det tillgängligt för allmänheten. I tredje tycket i paragrafen anges att verket görs tillgängligt för allmänheten då det framförs offentligt, så ock då exemplar därav utbjudes till försäljning, uthyrning eller utlåning eller eljest sprides till allmänheten eller visas offentligt. Den aktuella bestämmelsen ger upphovsmannen "en uteslutande rätt att förfoga över verket" och har getts en tämligen allmän utformning för att hänsyn skall kunna tas till en fortgående teknisk utveckling på ett sådant sätt att upphovsrättsskyddet inte urholkas (jfr NJA II 1961 s. 38).

De i målet aktuella verken har överförts från datorer hos tidningsföretagen till den dator på vilken databasen Mediearkivet fanns och där fixerats på en hårddisk. Detta innebär enligt tingsrätten att en exemplarframställning i upphovsrättslig mening förekommit. Det var möjligt att genom Internet få tillgång till verken och Mediearkivets kunder kunde därför via en bildskärm på den egna datorn ta del av verken. Ett sådant förfarande som möjliggör visning på en bildskärm av ett litterärt verk anses enligt vedertagen uppfattning utgöra ett tillgängliggörande av verket i form av ett framförande. För bedömningen av om framförandet skett offentligt är det utan betydelse att någon sedan verkligen tar del av verket; tillgängliggörande anses ändå ha skett (jfr SOU 1985:51 s. 61 – 64, Olsson Copyright, 6 uppl., s. 92 och Lindberg m.fl., Praktisk IT-rätt, 2 uppl., s. 256 – 260). Mot bakgrund av vad som nu anförts finner tingsrätten att de förfoganden över upphovsmännens verk som skett genom att de överförts till och lagrats i Mediearkivet och därifrån varit möjliga att åtkomma för allmänheten inneburit att en exemplarframställning av verken skett samt att verken

gjorts tillgängliga för allmänheten. Förfogandena ligger alltså principiellt sett inom den ensamrätt som tillkommer upphovsmannen.

Har förfoganderätterna överlåtits till tidningsföretagen?

Närmast uppkommer då – mot bakgrund av Aftonbladets inställning i målet – frågan om de upphovsrättsliga förfoganden som skett varit lovliga, dvs. legat inom ramen för de överenskommelser som ALIS eller upphovsmännen hade med tidningsföretagen om hur verken fick utnyttjas eller om förfogandena varit olovliga.

Av 27 § upphovsrättslagen följer att en upphovsman helt eller delvis kan överlåta rätten att förfoga över sitt verk. Med vissa undantag gäller härvid avtalsfrihet. Parternas överenskommelse kan i och för sig vara såväl uttrycklig som tyst. Avtal om överlåtelse eller upplåtelse av upphovsrätt bör dock uttryckligen ange vad som överlåts respektive upplåts. Denna s.k. specifikationsprincip som anses gälla inom upphovsrätten innebär att de delar av upphovsrätten som inte enligt vad som framgår av avtalet har överlåtits eller upplåtits anses stanna kvar hos upphovsmannen (jfr t.ex. Olsson, Upphovsrättslagstiftningen, s. 203).

ALIS inställning i målet innebär att upphovsmännen inte överlåtit sin rätt att förfoga över verken till tidningsföretagen i vidare mån än som avsåg den första publiceringen av verket, dvs. publiceringen i den tryckta tidningen. Upphovsmannen har gentemot ALIS dessutom åtagit sig att inte själv ingå avtal som omfattas av det till föreningen lämnade förvaltningsuppdraget. Varken ALIS eller upphovsmännen har, enligt ALIS, därefter gett något tillstånd till de upphovsrättsliga förfoganden av verken som skett i Mediearkivet.

Aftonbladets inställning är att de överenskommelser som upphovsmännen träffat med tidningsföretagen om publicering av verken i tidningarna innefattat också de upphovsrättsliga förfoganden av verken som skett genom Medierkivet. I vart fall har upphovsmännen varit medvetna om den lagring och vidareanvändning av

tidningsartiklar som förekommit genom Mediearkivet. De får därigenom anses ha accepterat de upphovsrättsliga förfoganden varom är fråga i målet.

För bedömningen av om upphovsmännens överenskommelser med tidningsföretagen om överlåtelse av upphovsrätten till verken (de s.k. primäravtalen) omfattat också de upphovsrättsliga förfoganden som förekommit genom Mediearkivet är upphovsmännens inställning av särskild betydelse. Att upphovsmännen därvid gentemot ALIS åtagit sig att inte till tidningsföretagen överlåta mer än förfoganderätten till den första publiceringen innebär inte nödvändigtvis att sådan överlåtelse inte – uttryckligen eller underförstått – kommit till stånd. Upphovsmännens inställning måste också bedömas mot bakgrund av att förfogandena över verken i Medierkivet, enligt tingsrättens mening, avvek från ett traditionellt utnyttjande av verken i papperstidningarna. Tidningsartiklar och annat tidningsmaterial utnyttjades tidigare nämligen bara i tryckt version av tidningarna och det var för bl.a. frilansmedarbetare mest näraliggande att bara träffa överenskommelse om detta utnyttjande av deras verk. Utvecklingen på det informationstekniska området med tillkomsten av bl.a. elektroniska databaser och andra bärare av upphovsrättsligt skyddade alster har förändrat denna situation. I elektroniska databaser är t.ex. enskilda tidningsartiklar på ett helt annat sätt tillgängliga och kan där sökas och bli tillgängliga på ett helt annat och enklare sätt än i tidningsföretagens traditionella tidningsarkiv. Denna nya situation med den ökade tillgängligheten har också skapat helt andra möjligheter att ekonomiskt tillgodogöra sig värdet av en upphovsmans tidningsartiklar.

Det har av vittnesförhören med upphovsmännen framgått att endast Lennart Hellsing hade ett skriftligt avtal – antingen från år 1990 eller 1991 – med tidningsföretaget Svenska Dagbladet om sitt frilansmedarbetarskap. Detta avtal upptog – av naturliga skäl – ingenting om digitalt utnyttjande av de verk som han överlät till tidningsföretaget. Lennart Hellsing har berättat att förfarandet med de texter som han överlät till företaget tillgått så att han skickade sina dikter till en tidningstecknare/illustratör, som därefter tillställde tidningsföretaget Svenska Dagbladet såväl text som bild. Lennart Hellsing erhöll därefter ersättning enligt den träffade överenskommelsen. Han hade således ingen kontakt med företrädare för

Svenska Dagbladet inför publiceringen av dikterna "Orättvist" och "Hav tillförsikt". Lennart Hellsing har uppgett att han inte förstått eller känt till att hans verk utnyttjades digitalt genom förfogandena i Mediearkivet.

Övriga upphovsmäns avtal var – enligt vad som framkommit vid vittnesförhören – muntliga och formlösa. I enstaka fall initierades publiceringen av tidningsföretagen.

Mian Lodalen har berättat att hon inför publiceringen av artikeln "Flata flickors klubb" hade kontakt med redaktören för Aftonbladets Söndagsbilaga. Ingenting sades om ytterligare publicering eller utnyttjande av artikeln utöver i den tryckta tidningen och hon utgick från att artikeln skulle förekomma bara i pappersversionen av Aftonbladets Söndagsbilaga. Initiativet till artikeln "Mamma, jag är lesbisk", en intervju, togs av företrädare för Aftonbladets Kvinnobilaga. Mian Lodalen accepterade att göra intervjun och skriva artikeln. Inte heller inför denna artikel sades något om ytterligare utnyttjande utöver en publicering i den tryckta tidningen; inte heller nämndes förekomsten av Mediearkivet och att artikeln kunde komma att överföras dit.

C-J Charpentier har berättat att hans tidningsartikel föregicks av diskussioner med företrädare för Svenska Dagbladet. Artikeln delades på grund av sitt omfång upp och publicerades i två tidningsnummer. Man diskuterade bara publicering i tidningen Svenska Dagbladet. Det är brukligt att t.ex. publicering i s.k. avläggare diskuteras särskilt. Vid tidpunkten för tillkomsten av hans artikel, september 1997, kände han inte till Mediearkivets existens. Inte heller kände han till att tidningen Aftonbladet fanns på Internet.

Hans Hederberg har berättat att artikeln "I Stasis källarvalv pusslas historien samman" skrevs sedan han kontaktat Svenska Dagbladets kulturchef varefter tidningsföretaget beställde artikeln. Det var aldrig tal om vidareanvändning av texten. Artikeln "Det mest graverande som avslöjats i Norge" föregicks av en beställning av redaktören för "Under strecket". Ingen annan publicering än i den tryckta tidningen var på tal. Först den 23 februari 1998 fick han klart för sig vidareanvändningen av hans artiklar genom förfogandena i Mediearkivet. Detta var då nytt och främmande för honom.

Clas Thor har berättat att han efter muntlig överenskommelse med tidningsföretaget Nerikes Allehanda medarbetade i tidningen, främst som recensent, en gång i veckan sedan början av 1990-talet. Överlåtelsen av upphovsrätten till hans två artiklar föregicks inte av någon diskussion om att artiklarna kunde bli föremål för digitalt utnyttjande.

Samtliga upphovsmän har dock berättat att de inte hade – och inte har – någon invändning mot att deras tidningstexter arkiverades i en elektronisk databas och därifrån gjordes tillgängliga på ett sätt som motsvarade vad som gällde för tidningsföretagens traditionella arkivering av artiklar i form av lägg och klipparkiv. De har däremot framhållit att deras överenskommelser med tidningsföretagen inte innefattat något tillstånd att utnyttja tidningsartiklarna genom att låta allmänheten ta del av dem mot ersättning.

Syftet med Mediearkivet var, enlig vad som framkommit, flerfaldigt. Magnus Jansson – som under uppbyggnaden av databasen var "koordinator" mellan den beslutande styrgrupp i vilken ingick företrädare för de i det enkla bolaget ingående tidningsföretagen och de olika projektgrupper som arbetade med utformningen av Mediearkivet – har berättat att databasen skulle utgöra dels ett eget internt arkiv för varje ansluten tidning, dels ett bra researcharkiv för branschen, dels ock en för allmänheten lättillgänglig åtkomstkälla.

Vad som framkommit vid förhören med upphovsmännen ger vid handen att frågan om lagring av deras verk i en elektronisk databas som Mediearkivet och tillgängliggörande av verken på Internet inte vid något tillfälle dryftats mellan upphovsmännen och tidningsföretagen i samband med primäravtalen. Detta skulle kunna tala för att upphovsmännen inte överlåtit mer av sina förfoganderätter än vad som uttryckligen överenskommits, dvs. en publicering av verken i den tryckta versionen av tidningarna. Lagring av textmaterial i tidningsarkiv – i form av s.k. lägg eller klipparkiv – har dock varit vedertagen sedan länge. Det har varit känt att så skett och ingen av upphovsmännen har heller, i och för sig, haft någon invändning mot

sådan arkivering för tidningarnas eget bruk även om fråga varit om en lagring i en elektronisk databas. Upphovsmännens inställning till de förfoganden varom är fråga i målet får därför enligt tingsrätten anses innebära att de godtagit en elektronisk lagring av sina verk för tidningens eget interna behov, vilket svarar mot en sedvanlig arkivering av tidningsartiklar. Mer osäkert är om inställningen också täcker lagringssyftet i Mediearkivet för tidningsbranschens behov av researchverksamhet. Enligt tingsrättens mening får övervägande skäl anses tala för att även detta lagringssyfte får accepteras. Detta sammantaget får anses innebära att själva lagringen av upphovsmännens artiklar ingick i de primäravtal som upphovsmännen träffade med tidningsföretagen om publicering av deras verk i tidningarna. Det anförda leder således till att den exemplarframställning som skett genom lagringen i Mediearkivet – oavsett vem som ansvarat för förfarandet – inte innebär ett förfogande i strid mot upphovsrätten till verken.

Tillgängliggörandet av verken på Internet har däremot inneburit en avsevärd skillnad i förhållande till hur artiklarna kunnat utnyttjas med användning av traditionella tidningsarkiv. Detta tillgängliggörande har inneburit en enklare och större möjlighet att få tillgång till artiklarna och också en möjlighet att på ett enkelt sätt söka efter stora mängder av artiklar. Upphovsmännen har också klargjort att denna form av förfogande framstod som något nytt och annorlunda i förhållande till det tillgängliggörande som kunde ske från traditionella arkiv. Deras inställning till denna form av tillgängliggörande leder till slutsatsen att den inte bör omfattas av primäravtalen.

Av vad som nu sagts följer alltså att tingsrätten finner att upphovsmännen får anses ha överlåtit sin förfoganderätt till exemplarframställning i Mediearkivet till tidningsföretagen. Härav följer att den exemplarframställning varom är fråga i målet inte kan anses olovlig även om framställningen av exemplar också varit en förutsättning för att allmänheten skulle kunna ta del av verken.

Var tillgängliggörandet för allmänheten på Internet lovligt?

Enligt tingsrättens mening kan redaktionsrutornas texter angående elektronisk lagring/spridning inte genom negativ avtalsbindning komma att utgöra avtalsinnehåll mellan envar upphovsman och respektive tidningsföretag.

Ett civilrättsligt ansvar för intrång i upphovsrätten uppkommer i princip om någon utan upphovsmannens samtycke, och utan att någon av inskränkningarna i upphovsrätten är tillämpliga, utnyttjar verk i strid mot den ensamrätt som tillkommer upphovsmannen. Detta gör sig, enligt tingsrättens mening, särskilt starkt gällande när ett verk, som ursprungligen var avsett att ingå i ett särskilt sammanhang, t.ex. en tryckt tidning, utnyttjas fristående. En annan omständighet att notera är att enligt den praxis som vuxit fram i andra länder i Europa rätten att utnyttja ett verk genom publicering i traditionella tryckta arbeten inte omfattar också ett tillgängliggörande av verken på elektronisk väg.

Det anförda leder till att tillgängliggörandet för allmänheten av verken från Mediearkivet är att bedöma som varande i strid mot upphovsrättslagen.

Aftonbladets ansvar för tillgängliggörandet av verken?

Aftonbladets inställning i denna fråga är att tidningsföretaget inte kan anses ha något ansvar för det upphovsrättsintrång som må ha skett genom att artiklar (verk) från Svenska Dagbladet och Nerikes Allehanda gjorts tillgängliga för allmänheten. I vart fall har Aftonbladet med fog utgått från att tidningsföretagen haft upphovsmännens tillstånd till forfogandet varför ett intrång under alla förhållanden inte skett av uppsåt eller oaktsamhet.

Information och reklam om Mediearkivets verksamhet och om möjligheten att få tillgång till artiklarna m.m. i databasen handhades var för sig av respektive tidningsföretag. Aftonbladet hade således ingen roll i marknadsföringen för de texter som andra tidningsföretag tillförde Mediearkivet. Däremot var det Aftonbladet som

slöt avtal med kunderna till Mediearkivet om tillgång till databasen på Internet och detta även för tillgång till de artiklar som andra tidningsföretag tillförde Mediearkivet. För detta syfte försåg Aftonbladet kunden med de användarnamn och lösenord som behövdes för tillgången till Mediearkivet. Aftonbladet uppbar också betalningen från kunden.

Enligt tingsrättens mening kan de åtgärder som Aftonbladet vidtagit i förhållande till kunderna inte anses innebära annat än att upphovsmännens verk därigenom gjorts tillgängliga för allmänheten. Att Aftonbladet därvid inte till Mediearkivet överfört artiklar från de andra tidningsföretagen och inte själv framställt eller medgett andra att framställa exemplar i form av utskrifter av verken från respektive tidnings elektroniska arkiv saknar betydelse för bedömningen. Eftersom åtgärderna inneburit upphovsrättsliga förfoganden som – enligt vad tingsrätten tidigare funnit – var olovliga kan Aftonbladet inte undgå i vart fall ett objektivt ansvar för upphovsrättsintrång och därmed inte heller en skyldighet att betala ersättning för skäligt vederlag för det utnyttjande som skett genom att verken tillgängliggjorts på Internet.

Frågan är då om Aftonbladets intrång skett av oaktsamhet. I målet har framkommit att ALIS i november 1996 och i februari 1997 skriftligen meddelade Aftonbladet att tillstånd från föreningen var en förutsättning för rätten att förfoga över bl.a. frilansjournalisters artiklar genom vidareanvändning av databaslagrade artiklar. Aftonbladet har trots insikten om ALIS inställning fortsatt att utnyttja upphovsmännens artiklar genom att tillgängliggöra dem på Internet utan att på något sätt förvissa sig om eller ens undersöka upphovsmännens – som var frilansmedarbetare – inställning till det tillgängliggörande som förekom genom Mediearkivet. Aftonbladets förfoganden över verken får därför anses i vart fall ha skett av oaktsamhet. Att Aftonbladet därvid inte känt till upphovsmännens anslutningsavtal med ALIS eller att företaget utgått från att tidningsföretagen Svenska Dagbladet och Nerikes Allehanda innehade rätten att förfoga över verken genom tillgängliggörande på Internet förändrar inte denna bedömning.

Till stöd för yrkandet om "ersättning för annan förlust än uteblivet vederlag, så ock för lidande eller annat förfång" har ALIS framhållit att det ekonomiska värdet av verken förringats för upphovsmännen redan genom att envar i och för sig kunnat ta del av verken på Internet, vilket innebär en "kommersiell förslitning". Dessutom är det enligt ALIS uppenbart att ett lidande uppkommer om ett verk förfogas över på annat sätt än som överenskommits med upphovsmannen. Aftonbladet har invänt att det i målet inte har påvisats att någon av upphovsmännen drabbats av någon konkret förlust eller annat förfång genom företagets förfoganden. Aftonbladet har i denna del framhållit bl.a. att såvitt känt inte något av verken – med undantag i något fall för Hans Hederbergs artiklar – "tagits fram" av allmänheten på Internet.

ALIS yrkande tar sikte på att få ersättningsskyldighet för Aftonbladet fastställd på grund av upphovsrättsintrång. Yrkandet har delats upp i två moment med hänsyn till hur 54 § upphovsrättslagen är utformad.

Även om rättsläget inte framstår som helt klart får det som en huvudregel anses vara tillräckligt för att ersättningsskyldighet skall kunna fastställas att det konstateras att ett otillåtet förfogande över upphovsmannens verk förekommit.

Det kan sägas ligga i sakens natur att för ett olovligt kommersiellt utnyttjande av ett verk skäligt vederlag därmed kan komma att utgå. Utgångspunkten torde också vara att ersättning kan utgå för annan förlust och lidande eller annat förfång om rekvisiten i övrigt för ersättningsskyldighet föreligger, dvs. om intrånget i vart fall skett av oaktsamhet. ALIS har gjort gällande att det är ett uppenbart lidande att ett verk återges i annan form än som överenskommits med upphovsmannen. Någon närmare precisering av skadorna eller deras storlek kan emellertid inte krävas när fråga är om talan om fastställelse av ersättningsskyldigheten som sådan.

Med den bedömning tingsrätten kommit till vad gäller Aftonbladets intrång genom tillgängliggörande för allmänheten av verken föreligger därför rätt i och för sig för ALIS till ersättning enligt såväl första som andra stycket i 54 § upphovsrättslagen.

Rättegångskostnader

Med denna utgång av saken är ALIS berättigat till ersättning för rättegångskostnader. ALIS har i detta hänseende yrkat ersättning med 616 034 kr, varav 570 500 kr för ombudsarvode, 30 000 kr för eget arbete och 15 534 kr för utlägg.

Aftonbladet har inte vitsordat skäligheten av arvodesyrkandet.

Enligt 18 kap. 8 § rättegångsbalken skall ersättning för rättegångskostnad fullt motsvara kostnaden för rättegångens förberedande och talans utförande jämte arvode till ombud såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av partens rätt. Ersättning skall också utgår för partens arbete i anledning av rättegången.

I rättsfallet NJA 1997 s. 854 har Högsta domstolen framhållit att regleringen innebär att en kostnad, i den mån den inte är medgiven av motparten, inte kan ersättas utan att den anses skälig med hänsyn till vad den avser. I sina fortsatta skäl ger domstolen riktlinjer för bedömningen. Beaktansvärda omständigheter är målets beskaffenhet och omfattning, den omsorg och skicklighet med vilket arbetet har utförts samt tvisteföremålets värde och den betydelse som målets utgång i övrigt haft för parten.

Detta mål anhängiggjordes i tingsrätten i april 1998. Efter inledande skriftväxling hölls ett sammanträde för muntlig förberedelse. Ytterligare skriftväxling följde därefterG mellan parterna. En hel del skriftlig bevisning har tagits fram. Huvudförhandlingen i målet hölls under knappt tre dagar.

Av betydelse för bedömningen av skälig ersättning får vidare sägas vara att tvisten i målet rört förhållandevis svårbedömda frågor om upphovsrättsliga förfoganden inom ramen för den nya informationstekniken och möjligheten att utnyttja verk med användning av den digitala tekniken. Tvisten får också sägas ha varit av stor betydelse för ALIS som därför rimligen haft att lägga ned betydande resurser för att ta sina intressen till vara.

Med hänsyn till detta får ALIS anses vara berättigat till en förhållandevis hög ersättning för ombudsarvode. Tingsrätten finner dock att den begärda ombudsersättningen framstår som alltför hög. Skälig ersättning för ombudsarvode bör därför i stället bestämmas till 400 000 kr.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se bilaga (DV 401).

Överklagande, ställt till Svea hovrätt, senast den 10 maj 2002.

Tomas Norström Peter Wiking-Johnsson Ingrid Forsström

ANVISNING FÖR ÖVERKLAGANDE
- DOM I TVISTEMÅL -

HUR MAN ÖVERKLAGAR

Om någon part vill överklaga domen, eller ett i domen intaget beslut, skall han göra detta skriftligen. Överklagandet skall adresseras till den hovrätt som finns angiven i slutet av domen men skall skickas till tingsrätten. Vad som skall anges i överklagandet framgår av ÖVERKLAGANDETS INNEHÅLL nedan. Överklagandet måste ha kommit in till ***tingsrätten inom tre veckor*** från domens datum. Sista dagen för överklagande finns angiven på sista sidan i domen. Tingsrätten skickar överklagandet till hovrätten.

Har ena parten överklagat domen i rätt tid, får också motparten överklaga domen till samma hovrätt (s.k. ***anslutningsöverklagande***) även om den vanliga tiden för överklagande har gått ut. Överklagandet skall också i detta fall skickas till tingsrätten och det måste ha kommit in till ***tingsrätten inom en vecka*** från den i domen angivna sista dagen för överklagande. Tingsrätten skickar även detta överklagande till hovrätten. ***Om det första överklagandet återkallas eller förfaller kan inte heller anslutningsöverklagandet prövas.***

Samma regler som för part gäller för den som inte är part eller intervenient och som vill överklaga ett ***i domen intaget beslut*** som angår honom. I fråga om ett sådant beslut finns dock inte någon möjlighet till anslutningsöverklagande.

BESTÄMMELSERNA OM PRÖVNINGSTILLSTÅND

För att hovrätten skall pröva överklagandet fordras i vissa fall att hovrätten först beviljar prövningstillstånd. När prövningstillstånd krävs skall i överklagandet särskilt anges vilka omständigheter som åberopas till stöd för att prövningstillstånd skall meddelas.

I vilka fall krävs prövningstillstånd?

I tvistemål som avser pengar eller saker som kan omsättas i pengar krävs prövningstillstånd för att hovrätten skall pröva tingsrättens dom eller beslut

1. om målet har handlagts som ett småmål (ett s.k. FT-mål) eller
2. om värdet av det man tvistar om är mindre än ett basbelopp (37.900 kr år 2002).

Undantag från kravet på prövningstillstånd

Prövningstillstånd behövs inte om överklagandet avser

1. ett avgörande i mål som skall handläggas av tingsrätt i särskild sammansättning (bl.a. familjemål),
2. ett beslut som rör annan än part eller intervenient,
3. ett beslut genom vilket tingsrätten ogillat jäv mot en domare, eller
4. ett beslut genom vilket en missnöjesanmälan eller ett överklagande avvisats.

När kan prövningstillstånd ges?

Prövningstillstånd får meddelas endast om

1. det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av högre rätt,
2. det finns anledning att ändra det slut tingsrätten kommit till eller
3. det annars finns synnerliga skäl att pröva överklagandet.

ÖVERKLAGANDETS INNEHÅLL

I överklagandet skall anges

1. den överklagade domen med angivande av tingsrättens namn samt dag och nummer för domen,
2. parternas namn och hemvist och om möjligt deras postadress, yrke, personnummer och telefonnummer, varvid parterna benämns klaganden respektive motpart,
3. den ändring som yrkas i tingsrättens dom,
4. grunderna (skälen) för överklagandet och i vilket avseende tingsrättens domskäl enligt klagandens mening är oriktiga,
5. de bevis som åberopas och vad som skall styrkas för varje bevis, samt
6. om prövningstillstånd behövs, de omständigheter som åberopas till stöd för att prövningstillstånd skall meddelas.

Har en omständighet eller ett bevis som åberopas i hovrätten inte lagts fram tidigare skall klaganden i mål där förlikning om saken är tillåten förklara anledningen till varför omständigheten eller beviset inte åberopats i tingsrätten. Skriftliga bevis som inte lagts fram tidigare skall ges in samtidigt med överklagandet. Vill klaganden att det skall hållas ett förnyat förhör med ett vittne, en sakkunnig eller en part eller förnyad syn på stället, skall han ange det och skälen till detta. Han skall också ange om han vill att motparten skall infinna sig personligen vid huvudförhandling i hovrätten.

OBSERVERA

1. Överklagandet skall alltså vara adresserat till hovrätten men ***lämnas eller skickas till tingsrätten***. Om handlingarna skickas med posten skall det ske i fullständigt frankerad försändelse.
2. Till överklagandet skall bifogas lika många kopior av skrivelsen som det finns motparter i målet. Har inte part bifogat tillräckligt antal kopior, framställs de kopior som behövs på partens bekostnad.
3. Ytterligare upplysningar lämnas av tingsrätten. Adress och telefonnummer finns på första sidan av domen.